

До генези іконографії та метрологічних показників монет Подільського князівства другої половини XIV ст.

Андрій Крижанівський,
Роман Шуст (м. Львів)

At the May 14-15, 2004, International Numismatic Conference in Lviv, Khmelnytsky-based researchers Oleh Pohorilets and Rostyslav Savvov reported a sensational discovery in the history of coin stamping in Ukraine, namely, the fact that the Podillia Prince Kostiantyn Koryiatovych issued his own coins in the town of Smotrych in what is now Khmelnytsky region. In the magazine Numismatics and Faleristics (Issue No. 3, 2004) they reported the discovery of one more coin. Like the previous coin, it was unearthed in the Podillia town of Dunaiivka. Because only 4 of Kostiantyn's coins are known to have lasted to this day, it is impossible to determine their monetary unit with a great degree of certainty.

Die Forscher aus der Stadt Chmelnyzkij Oleg Pogorilez und Rostislav Savvov haben auf der Internationalen numismatischen Konferenz am 14.-15.05.2004 in Lwiv ueber die sensationelle Entdeckung aus der Geschichte der Muenzenpraegung der Ukraine – die Ausgabe der Muenzen durch den Fuersten Kostjantyn Korijatowitsch aus Podillja, Stadt Smotrytsch im Gebiet Chmelnyzkij – einen Vortrag gehalten. In der Zeitschrift «Numismatik und Phaleristik» Nr. 3, 2004, haben sie die Informationen ueber das Auffinden noch einer Muenze veroeffentlicht. So wie eine der frueher gefundenen Muenze war diese in Podillja, Kleinstadt Dunaiwzi gefunden. Durch eine geringe Anzahl der heutzutage bekannten Muenzen (4 Stueck) besteht keine Moeglichkeit, die Antwort auf die Frage ueber deren Muenzenpaket in vollem Umfang zu geben.

На Міжнародній нумізматичній конференції, що відбувалася 14–15 травня 2004 р. у Львові, хмельницькі дослідники Олег Погорілець та Ростислав Саввов зробили доповідь про сенсаційне відкриття з історії монетного карбування в Україні – випуск монет подільським князем Костянтином Коріятовичем у м. Смотрич на Хмельниччині і навели такі три відомі монети.

Згодом у журналі [1, 2] вони подали інформацію про виявлення ще однієї монети. Як і попередню знахідку, її було знайдено у подільському містечку Дунаївці. Незначна кількість відомих на сьогодні монет Костянтина (чотири) не дає змоги дати повну відповідь на питання про їх монетну стопу.

До ліквідації у 1349 р. Галицько-Волинської держави Поділля входило до сфери його впливів, хоча в останній період його існування цей вплив був сильно послаблений загостренням боротьби за ці землі між Золотою Ордою, Угорщиною та Литвою. У 1363 р., після розгрому татарського війська на Синіх Водах, великий князь литовський Ольгерд (1345–1377) віддав ці землі у володіння синам свого брата Коріята – Юрію, Олександрю та Костянтину. Варто зауважити, що православні литовські князі й раніше мали сильний вплив серед місцевого населення [3]. Традиційна східна торгівля галицьких купців з причорноморськими, південнокримськими містами та країнами Балканського півострова проходила шляхом, який пролягав через подільські землі. Безумовно, що й галицько-руські грошики, карбовані у Львові з 1353 р. [4, 6], були тут добре знані і брали участь у грошовому обігу Поділля, про що свідчать численні їх знахідки у цьому регіоні [6]. Тому, як слушно вважають

О. Погорілець та Р. Саввов, галицька монетна система могла послужити зразком для карбування монет подільським князем, зокрема за взірць, на їхню думку, були взяті галицько-руські грошики, карбовані у Львові від імені Людовика Угорського (1379–1382).

Проте, як показує іконографічний та метрологічний аналіз подільських монет, не монети Людовика Угорського стали аналогом для карбування монет у Смотричі. При пошуку зразка для монет Костянтина слід звернути увагу на грошики Владислава Опольського із зображенням орла, карбовані під час повторного правління цього князя у Львові в 1386 р. (рис. 1) [7, 8].

Справа не лише у тому, що дата карбування цих грошиків збігається з прогнозованим часом випуску подільських монет, який датується другою половиною 80-х років XIV ст. На користь такої версії промовляють й інші аргументи. На аверсі галицько-руських грошиків Владислава Опольського, випущених у 1386 р., розміщено родовий герб цього князя – верхньосілезький орел в круглому обрамуванні. На цих монетах Владислав Опольський відійшов від традиційного зображення на аверсі галицько-руських монет ініціалу володаря Галицької Русі у чотирикутному обрамуванні, яке було присутнє на монетах Казимира III (1353–1370), Людовика Угорського (1379–1382) та й самого Владислава Опольського з часів його першого правління у Львові (1372–1378) (рис 2–4). На реверсі ж грошика у 1386 р. Владислав Опольський залишив незмінне зображення лева – герба Галицької землі. Таким чином, тоді вперше на монетах львівського монетного двору з'являються два герби: лев – Галицької землі

та верхньосілезький орел – родовий князівський герб Владислава Опольського.

Такими самими двогербовими як і грошики Владислава Опольського, були подільські монети Костянтина (рис. 5). На їх реверсі знаходиться зображення Юрія Змієборця – родинний герб, як правильно встановили О. Погорілець та Р. Саввов, Коріятовичів, а на аверсі – анжуйський герб короля Угорщини та Польщі Людовика Угорського – суверена подільських князів. Двогербовими були також молдавські монети Петра I Мушата (рис. 6). На їх аверсі зображено герб молдавських господарів – голова бика з півмісяцем, зіркою та квіткою, а на реверсі теж анжуйський герб угорської правлячої династії у 1308–1385 рр., як свідцтво колишнього протекторату Угорщини над молдавськими землями.

Крім того, всі зазначені монети (галицький грошик Владислава Опольського з орлом, подільська монета Костянтина Коріятовича і молдавський гріш Петра I Мушата) мають на аверсі кругове обрамування, тому думка про аналогію подільських монет до галицько-руських грошиків Людовика Угорського, на яких зображено ініціал «L» в чотирикутовому обрамуванні, не знаходить підтвердження. Рівно ж, у ваговому відношенні грошики Людовика Угорського перевищують метрологічні параметри подільських монет Костянтина. Так, 87 відомих авторам галицько-руських грошиків Людовика Угорського, що зберігаються у 35 музейних збірках та приватних колекціях України, Польщі, Росії, Молдавії, Угорщини, Австрії та США, мають вагу від 0,93 г до 1,22 г. Відкинувши країни нижчі та вищі показники,

отримаємо середню вагу грошиків Людовика Угорського близько 1,10 г. Вага ж двох примірників, наведених О. Погорільцем та Р. Саввовим на львівській конференції, становить 0,7 г та 1,01 г. На жаль, у публікації в журналі [1], де кількість відомих подільських монет доведена до чотирьох, їх вага авторами не наводиться. Близькими до ваги монет Костянтина є метрологічні дані галицько-руських грошиків Владислава Опольського із зображенням орла (відомі авторам цієї статті галицько-руські грошики цього правителя мають вагу 1,01 г, 1,04 г, 1,05 г, 1,07 г, 1,07 г і лише один значно важчий – 1,17 г).

Що ж до аналогії з молдавськими грошами, то на реверсі монет, карбованих Костянтином у Смотричі, анжуйський герб містить сім лілій. Ідентичним, як слушно зауважили О. Погорілець та Р. Саввов, є герб, вміщений на реверсі перших молдавських монет. Саме за цією ознакою – сім лілій на анжуйському гербовому щиті, можна легко відрізнити монети перших емісій Петра I Мушата від пізніших. У наступних випусках молдавських монет кількість квіточок зменшувалася і поступово була доведена до двох.

Середня вага перших емісій молдавських грошиків Петра I Мушата, карбованих в 1387–1388 рр., за даними молдавських вчених П. Бирня та М. Руссева, орієнтовно становить 0,98 г, тобто є наближеною до подільських монет. Це дещо менше від львівських грошиків 1386 р. Наведені румунськими нумізматами Г. Бuzдуганом, О. Лючіяном та К. Опреску 33 екземпляри монет перших емісій Петра I Мушата характеризуються ваговими показниками від 0,75 г до 1,15 г, що дає середнє значення – 0,94 г [9, 10]. Таким чином, галицько-руські грошики Владислава Опольського з орлом, подільські монети Костянтина, а також перші молдавські монети Петра I Мушата є подібними з метрологічними, іконографічними та хронологічними показниками. Враховуючи безпосереднє сусідство зазначених територій, напрошується висновок, що одна з цих монет могла слугувати аналогом для інших. З великою ймовірністю можна припустити, що цією монетою був саме грошик Владислава Опольського. За таку версію свідчить й те, що на цей час упродовж більш як 30 років (з 1353 р.), галицько-руські монети були відомими і були у грошовому обігу на подільських та молдавських землях, а своєї монети ані подільські князі, ані молдавські господарі в цей час не карбували.

На початку 1386 р. Владислав Опольський запровадив новий зразок галицько-руських грошиків з орлом. Підставою для зміни звичного типу цих монет були політичні обставини, а не запозичення від емісій сусідніх грошових одиниць. Зберігаючи метрологічні показники попередніх емісій галицько-руських грошиків,

Галицько-руський грошик Владислава Опольського з орлом на аверсі, карбований у Львові в 1386 р.

Галицько-руський грошик Казимира III з ініціалом на аверсі, карбований у Львові в 1353–1370 рр.

Галицько-руський грошик Людовика Угорського з ініціалом на аверсі, карбований у Львові в 1379–1382 рр.

Галицько-руський грошик Владислава Опольського з ініціалом на аверсі, карбований у Львові в 1372–1378 рр.

Подільський півгріш Костянтина Коріятовича, карбований у Смотричі у другій половині 80-х років XIV ст.

Молдавський гріш Петра I Мушата, карбований у Сучаві в 1387–1388 рр.

нові монети Владислава Опольського своїм виглядом мали засвідчити новий статус його князювання у Львові в 1386 р. Так, з 1372 р. до 1378 р. Владислав Опольський управляв галицькими землями на правах намісника Людовика Угорського. У 1379 р. Людовик надав Владиславу Опольському інші землі у Польщі і перевів Галицьке королівство, як названо ці землі у грамоті Людовика, у статус «приватних володінь своїх та своїх дітей». Незважаючи на це, Владислав Опольський зберіг лояльність до угорської корони аж до смерті Людовика Угорського у 1382 р. Він виконував відповідальні доручення угорського двору і тоді, коли на угорський трон зійшла Королева Марія. Ситуація змінилася у 1385 р. Наприкінці цього року в Угорщині відбулися події, які призвели до зміни династії. Тоді було усунуто Марію – дочку померлого короля Людовика Угорського, яку ув'язнили і утримували у тюрмі аж до 1387 р. Одночасно з подіями в Угорщині, Польща висловила свої претензії на галицькі землі. На початку 1386 р. Владислав Опольський, можливо за дорученням угорського двору, а може й з власної ініціативи, відчувши політичну кон'юнктуру, прибув у Львів і знову став видавати тут грамоти від свого імені та відновив карбування монети. На цей раз це були грошки іншого типу. На їх аверсі містилося зображення верхньосілезького орла, який був також на монетах Владислава Опольського, карбованих в 70-х роках XIV ст. у Велюні – особистому володінні цього князя. Очевидно, новим типом грошків Владислав Опольський хотів продемонструвати зміну у статусі володіння галицькими землями. Він мав намір утвердитися тут не як намісник угорського короля, а як самостійний суверенний князь Русі з тими самими правами, як і у власних послістях в Сілезії та Велюні [11].

Таким чином, новий тип галицько-руських грошків Владислава Опольського з верхньосілезьким орлом на аверсі був запроваджений князем свідомо, а не запозичений, від інших, в т. ч. і подільських монет. Цей тип монет, який засвідчував статус суверенного правління Владислава Опольського у Львові, став аналогом для монети подільського князя Костянтина і молдавського гроша Петра I Мушата.

Деякі слова стосовно наболілого в українській нумізматиці питання про «подільські півгроші», які згадуються у тогочасних документах. Автори публікації про смотрицькі монети висловили припущення, що ними можуть бути саме монети князя Костянтина. Дане припущення вимагає детальнішого розгляду. Справа у тому, що документальні свідчення про розрахунки у «подільських полугрошках» датуються XV ст. (найпізніша згадка у 1429 р.) [12], а карбування смотрицької монети

О. Погорілець та Р. Саввов відносять до 80-тих років XIV ст. Крім того, з грамот великого литовського князя Вітовта про надання окремих посіlostей на Поділлі в 1418–1429 рр. [13], можна зробити висновок, про часте вживання у розрахунках назви «подільський полугрош». Так, у дев'ятьох грамотах цього правителя йдеться про суми від 60 до 100 гривень подільських півгрошів. Сумарна кількість півгрошів згаданих тільки у цих документах складає дуже велику кількість – 630 гривень (понад 30 тис. монет).

Звичайно, що незначна, виходячи із кількості відомих монет, емісія Костянтина у Смотричі не могла забезпечувати грошовий обіг у таких масштабах. Та й значна віддаленість у часі від їх карбування до дати надання грамот Вітовта (більш як 40 років) відкидає можливість вважати монети князя Костянтина обіговою монетою XV ст. у Поділлі.

Скоріш за все, від подільських монет Костянтина, карбованих у Смотричі, на Поділлі прижилася назва «подольський полугрош», яка вживалася і згодом, коли цих монет вже не карбували. Натомість, грошові розрахунки у XV ст. на Поділлі велися в галицькій валюті – галицько-руських грошиках, або карбованих згодом львівських півгрошах, а назва «подольський полугрош» поширилася на ці монети, як рахункова одиниця. На користь цієї версії промовляє декілька фактів. По-перше, емісія Владислава Ягайла у Львові була масовою. Авторам статті відомо більш як 900 руських грошків та понад 400 львівських півгрошів, що зберігаються у музейних та приватних збірках. По-друге, ареал обігу цих монет був доволі значним, а самі галицькі монети перебували на ринку упродовж тривалого проміжку часу після припинення їх карбування (1408 р.).

Прикладом може бути скарб, знайдений у молдавському селі Кутурешти, який складався переважно з руських грошків та львівських півгрошів Владислава Ягайла. За наймолодшою монетою він датується кінцем 20-тих років XV ст. По-третє, у одній із грамот князя Вітовта, яка датується 1430 р., вартість наданих маєтностей оцінено у «100 кіп руських півгрошів». Це може свідчити, про використання у цей час на Поділлі, як і у Молдавії, монет карбованих у Львові. Слід додати, що руські грошки за вмістом срібла дорівнювали вартості львівських півгрошів. Та й сама назва львівський півгріш (зрештою як і польський півгріш) вказувала на задекларовану вартість цієї монети, як половини празького гроша.

Все це дає підстави встановити номінал смотрицької монети Костянтина. Можна стверджувати, що це був півгріш, який за своєю вартістю дорівнював половині празького гроша. Саме від неї пішла назва –

«подольський полугрош», яка згодом стала грошово-лічильною одиницею. Під цією назвою у грошовому обігу в XV ст. на Поділлі брали участь галицько-руські монети Владислава Ягайла карбовані у великій кількості на львівському монетному дворі.

Список літератури

1. **Погорілець О., Саввов Р.** Монета подільського князя Костянтина // Нумізматика і фалеристика, 2004, № 3. – С. 24.
2. **Погорілець О., Саввов Р.** Карбування монети на Поділлі в другій половині XIV ст. // Реферат на Міжнародній науковій конференції «Грошовий обіг в Україні, минуле та сучасність». – Львів, 2004.
3. **Грушевський М.** Історія України-Руси. – Т. IV. – К., 1993. – С.87–88.
4. **Крижанівський А.** До питання генези руських монет Казимира III // А се его сребро. Зб. праць на пошану чл.-кор. НАН України М. Котляра. – К., 2002. – С.185.
5. **Krzyżaniwskij A.** Stopa mennicza groszyków ruskich Kazimierza Wielkiego a stopa groszy praskich // WN. R.XLVII. 2003. Z.2. – S.145.
6. **Котляр М.** Галицька Русь у другій половині XIV – першій чверті XV ст. – К., 1968. – С. 131.
7. **Крижанівський А.** Загадка руського грошика Владислава Опольського зі зображенням орла // Записки НТШ. Т.CCXL. – Львів, 2000. – С. 158;
8. **Крижанівський А.** Львівський монетний двір у період «угорського» підпорядкування Галичини (1370-1386 рр.) // Україна у Центрально-Східній Європі. – К., 2002. – С.102.
9. **Бырия П. П., Русцев Н. Д.** Монеты средневековой Молдавии // Stratum. №6. 1999. – С. 183.
10. **Buzdugan G., Luchian O., Oprescu C.** Monede si banknote Romaneshti. Bucuresti, 1977. – P.45–49.
11. **Krzyżaniwskij A.** Czy w mennicy lwowskiej bito monety w latach 1383–1387? // Pieniadz pamiatkowy i okolicznosciowy. Materialy z IV Międzynarodowej Konferencji Numizmatycznej PTN w Supraslu. – Warszawa, 2000. – S.45.
12. **Котляр М.** Нариси історії обігу й лічби монет на Україні XIV-XVIII ст. – Київ, 1981. – С. 32–33.
13. **Михайловський В.** Західне Поділля під володінням Вітовта у 1411–1430 роках: надавча політика у світлі документів // До джерел. Зб. наук. праць на пошану Олега Купчинського з нагоди його 70-річчя. – Київ-Львів, 2004. – С.110.